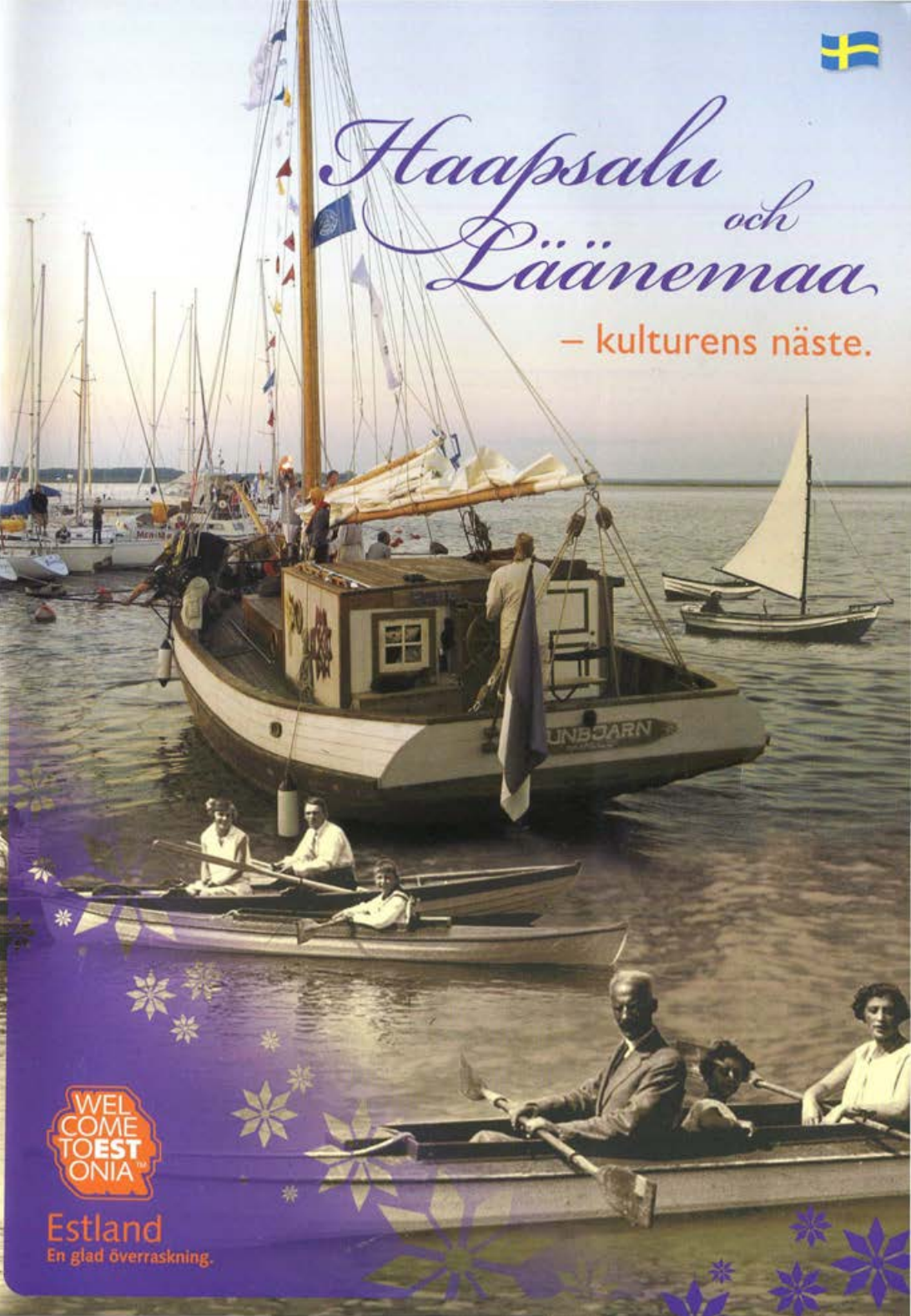

Haapsalu och Läänemaa

– kulturens näste.

Estland

En glad överraskning.

Visste du att:

- * Lääne län är det västligaste länet på det estniska fastlandet
- * Det täcker 2 394 km² eller 5,3 % av Estland
- * Fastlandets kustlinje sträcker sig 399 km
- * Här finns 237 öar, de största är Ormsö och Odensholm
- * 30 floder rinner genom Lääne län, störst flodbäcken har Kasarifloden
- * 44,5% av länet är täckt av skog
- * Mellan skog och äng finns hela 185 sjöar
- * Lääne län är Estlands mest beskyddade län ur natursynpunkt sett: cirka 1/4 av ytan eller 14 skyddsområden står under naturskydd, det största är Matsalu Nationalpark
- * 1. 1. 2010 hade Lääne län 27 562 invånare
- * Här finns två städer, Hapsal och Lihula, 6 tätorter och 233 byar
- * 12 förvaltningsområden: 11 kommuner och Hapsal stad
- * Länets symboler: djur – rådjur, fågel – havsörn, träd – ek, blomma – Johannesnycklar, fisk – mört, svamp – stolt fjällskivling
- * Det finns färjeförbindelse från hamnen i Virtsu till Moon och Ösel.
- * Och från hamnen i Rohuküla till Ormsö och Dagö
- * Båthamnar: Grand Holm Marina, Veskiviik, Dirham, Rohuküla, Sviby, Virtsu
- * Bussar trafikerar linjen mellan Tallinn och Hapsal ca 15 gånger per dag
- * Parkering är gratis i Lääne län, inklusive Hapsal
- * På större orter finns gratis trådlöst internet

Hapsalu

- * Hapsal fick stadsrättigheter år 1279
- * Yta 10,60 km², 11 469 invånare
- * Avståndet till Tallinn är 101 km, till Helsingfors 184 km, till Riga 292 km, till Sankt Petersburg 399 km, till Stockholm 554 km, till Vilnius 593 km till Moskva 966 km och till Bryssel 2280 km

Estlands landskod: +372
Nödfallsnummer: 112
Valuta: euro

Kära besökare,

Välkommen till Hapsal och Lääne län. Här hittar du rik historia och ett spännande kulturliv, allt omgivet av orörd natur!

Lääne län är ett tryggt bo – så säger länets slogan. Förutom natur vet man här även att ta hand om människor och värdesätta allt det som en gång varit.

År 1625 sålde kung **Gustav II Adolf** staden Hapsal, biskopsborgen som fått utstå mycket i Livländska kriget och omgivande landsområden till landsmannen greve **Jakob de la Gardie**. Tack vare honom restaurerades slottskyrkan igen. Av Jakob finns spår kvar i form av trevlig och humoristisk folklöre.

Visste du att man som svensk känner sig rätt så hemma i en stor del av Lääne län redan när man är ute och åker på landsvägarna? **Skytarna med ortsnamn i de gamla estlandssvenska bygderna är nämligen på svenska. Birkas (Pürksi), Gutanas (Kudani), Lyckholm (Saare)...**

Visste du att unga män här åter bygger **estlandssvenska båtar** enligt gammal förebild? Båtarna passar till både nöjesutflykter och viktiga kulturreSOR.

Det är knappast okänt att **Ilons sagoland** – ett vänligt och kreativt temacentrum – ligger i Hapsal. **Konstnärinnan Ilon Wikland** har illustrerat merparten av **Astrid Lindgrens** böcker och hennes teckningar har hittat tillbaka hem till hennes barndomsstad. Sagolandet välkomnar alla som tycker om böcker, konst, teater och äventyr och som uppskattar en familjecentrerad och barnvänlig atmosfär.

Om du skulle ta dig ut i naturen på egen hand – säg på en utflykt till natursköna **Odensholm** eller kanske till **Olof den heliges dag på Ormsö** – är det en bra idé att ta och svepa den otroligt fina och tunna men väldigt varma **Hapsalsjalen** runt axlarna. Du kan välja mellan vackra mönster som "Drottning Silvia", "kronprins Gustav" och ett tiotal andra. Förutom **Aibolands museum** i Hapsal väntar dig även ett tiotal andra museer och gallerier, tjusiga herrgårdsbyggnader och vackra, enkla kyrkor med intilliggande kyrkogårdar. Visste du att det finns **300 bevarade hjulkors** på Ormsö?

Länets **evenemangskalender** är fullspäckad. Under sommarsäsongen i Hapsal är det nästan bäst att dra lott, för det finns så mycket att välja på! Här kan musikentusiaster av olika stilar höra just sin favoritmusik, och det råder definitivt ingen brist på **kulturevenemang**. I Lääne län arrangeras dessutom många **internationella filmfestivaler**.

Och glöm inte bort naturen: att upptäcka **Lääne läns natur** är ett rent nöje! Förresten, den ovan nämnde greven de la Gardie ska enligt legenden ha besegrat en hel armé utan att ha lämnat bastun – är inte det tillräckligt spännande bevis att det bästa sättet att avsluta en upplevelserik semester på är att skämma bort sig själv på **Hapsals spa-anläggningar**?

Vi ses i kulturens centrum!

Kulturevenemang för alla smaker

Det finns alltid något att göra i Hapsal och Lääne län om man bara vill. Eftersom Hapsal är en populär semesterort finns det naturligtvis flest evenemang om sommaren, men det finns gott om konserter, festivaler, föreställningar och konstevenemang även under vintermånaderna, och internationella evenemang arrangeras även utanför Hapsal.

Om våren arrangeras skarpa bioupplevelser, som filmfantasternas favorithändelse **Hapsals skräck - och fantasyfilmfestival, HÖFF**, som på programmet har de bästa nya skräck- och fantasyfilmerna från hela världen, men även glömda klassiker, trash- och kult-, freak - och extrembio, klubbverksamhet och konstprojekt.

*

I början av sommaren händer mycket i Hapsal – havdagar, cykelutflykter och en skrivtävling där de tävlande får i uppdrag att skriva nya stadslegender. En ny och speciell tradition är festivalen **Avatud uksed (Öppna dörrar)**: förutom kulturinstitutioner och caféer öppnar även många konstnärer som bor eller semestrar i Hapsal dörrarna till sina hem och ateljéer. Under sommarsången äras kompositören **Cyrellus Kreek**, som levde och verkade i Hapsal under lång tid, med **musikdagar**.

*

Musiksommaren blir än mer fullspäckad i juli då **Hapsals festival för tidig musik (Haapsalu Vanamuusikafestival) och strängspelsveckan Fiolspel (Viulimängud)** äger rum.

*

Lihula, en annan stad i Lääne län, har sedan 2008 en egen sommarmusiktradition, **Lihulas musikdagar (Lihula muusikapäevad)**, där man förutom kammarmusik även kan njuta av konstutställningar. Festivalen arrangeras av flera generationer musiker i familjen Järvi.

*

Lääne län är inte bara ett ställe för klassisk musik. Under sommaren kan man njuta av **jazz - och folkmusik** på hög nivå i **den nyrenoverade kursalen, estraden och i promenadens danspaviljong**. Rockfans kan glädja sig över **American Car Beauty shows** konsertprogram. På Kiltsi flygfält i närheten tar **klubbmusikevenemanget Airport Jam** över under en helg. Bluesvännernas obligatoriska träffpunkt är festivalen **Augustiblues**, där konserter och workshops äger rum i biskopsborgen, på järnvägsstationen och på kulturcentret under två dagar. Borgen passar väldigt bra för konserter och lockar även världsberömda artister – Robert Plant, Alice Cooper, Status Quo, Megadeth...

*

Hapsalborna är stolta över stadens långa tradition av sommarteatr: ända sedan staden firade sitt 700-årsjubileum 1979 har **friluftsteater med legenden om**

Vita damen satts upp. Förutom kvällstida föreställningar äger många konserter, teaterföreställningar och konsthändelser rum under **Vita damens dagar**. Gatorna i gamla stan förvandlas temporärt till marknadsplatser där det säljs hantverk, ekologisk mat och annat spännande. Regissören Margus Kasterpalu är från Lääne län och driver **Saueaugus teatergård** i sitt föräldrahem i Martna kommun. På programmet står både teaterklassiker från hela världen och framträdanden av Estlands bästa skådespelare. Den 29 juli varje år firar Ormsö sitt skyddshelgon under **Olof den heliges dag** med traditionella kyrkokonserter, marknadsdag och folkfest.

*

Hapsals **konstliv** har dragit igång ordentligt under de senaste åren. I juni äger den **Internationella festivalen för grafisk design (Rahvusvaheline Graafilise Disaini festival)** rum, det hålls flera kurser i **Skaparcentret (Loomekeskus)** och i olika gallerier och hantverksateljéer. Sommarmånaderna rymmer även **glasdagarna** och många kurser på **Evald Okas museum**. Det finns alltid en konsthändelse rik på överraskningar: **Grishud (Seanhk)**, som på bild- och videokonstnären Jaan Toomiks (som har band till Hapsal) initiativ ger övergivna platser i området nya och särskilda betydelser under en veckas tid.

*

De som vill ta del i en riktig byfest kan njuta av midsommarfirandena i juni som äger rum i alla kommuner eller **Peraküla byfest** som äger rum i Növa i augusti. I september äger **Hapsals nostalgidagar** rum, där besökare genom ett mångsidigt och humoristiskt kulturprogram får en inblick i hur livet i det sovjetiska Estland kunde se ut.

*

Matsalus internationella naturfilmfestival (MAFF) håller högklass och är väldigt populär. Festivalens högkvarter ligger i Lihula, men många av festivalens filmer visas även i Hapsal. Både antalet filmer och nivån på dem har ökat genom åren, detsamma gäller publikantalet. Parallellt med filmfestivalen äger fotoutställningar, kurser, föreläsningar, workshops och ett naturutbildningsprogram för barn rum.

*

Hapsal bär titeln **barn- och ungdomsvänlig stad** och evenemang för barn äger rum året runt: i llons sagoland, i borgen, på promenaden och i kultur- och naturcentran hittar man både familjeevenemang och spännande tävlingar och kurser.

*

I december arrangeras ett julprogram i biskopsborgen, kyrkorna och folkets hus, som lyser upp de långa och mörka vinternätterna.

Sportintresserade hittar i Hapsal både en ordentlig **stadion, universalsalhall** och **tennisbanor**. I augusti ordnas den traditionella **Vita Damens fäktningscup** (Valge Daami vehklemisturniir).

Vid stranden kan det **vindsurfas**. **Segling** är en av de viktigaste sporterna i denna havsnära stad, och inte bara på sommaren: **issegling** är populärt på vintern. Flest tävlande och publik drar styrketävlingar, cykeltävlingar och folksportdagar över hela Lääne län.

När det gäller friskvård finns tio naturstigar att välja mellan. **Lääne läns hälsostig** går genom det tidigare järnvägsspåret Hapsal-Riisipere, och passar för såväl cykling och löpning som stavgång.

Vita damen och murar som ruvar på sekler av hemligheter

Biskopsborgen i Hapsal (nr 17, Haapsalu karta) uppfördes under 1200-talet som center för biskopstiftet Ösel-Wiek och är en av de bäst bevarade medeltida borgarna i landet. Den ståtliga byggnaden har under seklernas lopp byggts ut, byggts om och satts på prov upprepade gånger. Idag är borgen restaurerad och en turistattraktion som levandegör historien och används för olika kulturevenemang.

Borgens äldsta del är ett fyrkantigt kastell, den s.k. **lilla borgen**, som består av **domkyrkan** och **konventet**. I det senare fanns prästernas och kanikernas tjänsterum och även en domskola. Runt omkring fanns hushållsbyggnader: stall, lador, verkstäder och arbetar- och soldatbostäder.

Stora borgens 803 m långa ringmur med artilleritorn stod färdig i början av 1500-talet. Murarna var då cirka 10 m höga och 1,2-1,8 m tjocka. Under Livländska kriget fick borgen uthärda en hel del, och togs bort från förteckningen över skyddsbefästningar under

den svenska tiden. Under Stora nordiska kriget föll den i det ryska tsardömetas händer, och murarna gjordes lägre på Peter I:s order. Stenarna fördes till staden för att användas som byggmaterial medan man under jord letade efter gömda förmögenheter och borggården kom att användas som betesmark.

När Hapsal blev en semesterort under 1800-talet gjorde man om borggården

till park: vallarna fick alléer och i den stora vallgraven uppfördes tennis- och krocketplaner. Det blev en av sommargästerna - fina damer i långa klänningar och tjusiga hattar och galanta herrar med höga hattar - omtyckt plats för promenader och sport. En scen uppfördes på den stora innergården, och 1896 ägde Lääne läns första sångfest rum där.

Idag finns ett **museikomplex** i lilla borgen. I utställningssalen på första våningen visas fynd från borgen, och den hemlighetsfulla källaren med sina valv rymmer spännande temporära utställningar. På andra våningen ligger Bonifatius' **laboratorium** där man kan bekanta sig med alkemins hemligheter. För att ge besökare inblick i medeltidens medicinalvärld finns även ett **lasarett** öppet. Uppifrån det 38 m höga **klocktornet** öppnar sig en otrolig vy över Hapsal. Mitt på dagen hörs klockklängen över hela staden.

* *

I vallgraven finns en lekplats med **attraktioner med medeltidstema**. Om somrarna kan man även hitta en **keramikateljé** där. Borgen har varit en uppskattad plats för konserter i mer än ett sekel. På stora och lilla gårdens frilufts-scener äger många olika festivaler, konserter och evenemang rum om somrarna.

Domkyrkan - borgens hjärta - förtjänar ett alldeles eget omnämnande. Sankt Nikolaikyrkan uppfördes först som huvudkyrka för Ösel-Wieks biskopstift, och bär drag av såväl romansk som gotisk stil. Kyrkan stod färdig 1260. Med sina

11,5 m breda och upp till 15,5 m höga valv och en yta på 425 m² är den en av de största enskeppiga kyrkorna i Baltikum och Norden.

Den enkla interiören speglar cisterciensordens byggnadsregler med ett rosenfönster vid portalen och avsaknaden av torn eftersom det senare ansågs vara alltför högmodigt - en strävan som sträckte sig alltför nära Gud.

Dopkapellet har en rund grundplan och är relativt världsunik, liknande kan bara hittas i Italien. Kapellet är tillägnat Jungfru Maria och byggdes sannolikt under 1300-talets andra hälft. Fönstrena är placerade så att man när fullmånen lyser in

genom ett sidofönster ser skuggan av en kvinna i det mittersta fönstret. Detta gåtfulla fenomen har gett upphov till legenden (som den om Vita damen).

Precis som den övriga borgen har även domkyrkan fått utstå en hel del i upprepade eldsvådor; men gudstjänster firades där till

år 1726. Kyrkan återinvigdes 1889 och användes ända till den sovjetiska ockupationen 1940. I slutet av Andra världskriget plundrades helgedomen av sovjetiska soldater och användes senare som sädesmagasin. Det fanns till och med planer på att göra om den till simhall.

Under 1970-talet påbörjades restaureringsarbeten för att göra om kyrkan till konsertsal, och sedan julen 1990 firas gudstjänster i kyrkan igen. Hapsals domkyrka är omtyckt av kör- och musikvänner. Akustiken har ett eko på upp till 11 sekunder och är en riktig utmaning som bjuder åhörarna oupprepbara upplevelser.

Vita damen

Under augustinätter med fullmåne uppenbarar sig en kvinnofigur i dopkapellets fönster - Vita damen. Det finns otaliga legender om den fagra vålnaden, den mest kända och spridda är den som i slutet av 1800-talet skrevs ned av Carl Russwurm.

Enligt sägnen skall hon ha varit kanikens käresta, förklädd till körgosse. Kvinnor var med risk för sina liv förbjudna i borgen, och när de unga tus hemlighet uppdagades murades den unga kvinnan in i kapellets vägg levande.

Legenden har gett upphov till många berättelser. Vita damen har fått sångtävlingar, fäktningsturnéer och till och med ett bilrally uppkallat efter sig. Den lokala teatern har under trettio års tid satt upp legendbaserade friluftsföreställningar för tusentals besökare. Föreställningarna ges i nya varianter vartannat-vart tredje år.

Hapsal - levande historia.

Hapsals museum karakteriseras av en uppfinningsrik lokalanvändning, växlande utställningar och vänlig service.

Hapsals rådhus

Tomten och pengarna för byggnationen av rådhuset vid torget kom från Hapsals dåvarande ägare Magnus Gabriel De la Gardie (1622-1686). Rådhuset som är byggt i skiffer och senbarock stil har bevarats till våra dagar. Byggnaden stod klar 1775. Ovanför portalen finns Hapsals vapen i dolomit. Den medeltida heraldiken symboliserar biskopsstiftets skyddshelgon, evangelisten Johannes, i form av en örn mot bakgrund av stadsmuren.

Lääne länsmuseum i det gamla **rådhuset** (nr 1, Haapsalu karta) invid Slottsplatsen ger besökare en överblick över Lääne län genom permanenta och temporära utställningar med olika teman: från jordbruk, fiske och smuggling till kurortens dagar. Genom den legendariske borgmästaren Hans Alvers (1887-1942) museirum får man en inblick i den tid då stadsförvaltningen huserade i rådhuset. Museet har dessutom världens äldsta bevarade monument över **Friedrich Schiller**.

Monument över Friedrich Schiller

Godsfrun på Virtsu, Dorothea Augusta von Helwig (1781-1826) beundrade Schiller och lät uppföra ett minnesmärke på Puhtuhalvön 1813. Det är den andra till antalet, men det enda som finns bevarat idag. Monumentet tog stryk under krigen; det fördes till Hapsal 1957 och en kopia uppfördes på Puhtuhalvön.

Teknikfantaster bör besöka **Kommunikationsmuseet** (22) som visar telefon-, telegraf-, television-, radio- och posthistoria i västra Estland och andra delar av landet. Utställningen visar telefoner från olika epoker - från handvevstelefonen till mobilen, centralstationer, taxitelefoner, telegraf- och linjekommunikation. Museet är öppet under sommarsäsongen.

Tågförbindelsen mellan Hapsal och Tallinn öppnades 1905 och stängdes ner 1995, varför det är symboliskt på mer än en nivå att **Estlands järnvägsmuseum (3)** ligger i just Hapsal. Här låg Tsarrysslands järnvägsförbindelses nollkilometer. Stationsbyggnaden här i den ryska tsarfamiliens och aristokratins favoritsemesterort byggdes enligt ett specialbeställt projekt så att tsarfamiljen skulle kunna kliva ut på perrongen ifrån vilken vagn som helst – den unika perrongen blev hela 216 m och har dessutom tak. Till stationskomplexet hör även en vänthall, tsarpa-

viljongen och gången emellan. Bredvid Estlands unikaste tsartida stationsbyggnad finns några av museets mest iögonfallande objekt: gamla lok och vagnar, en saluhall, ett vattentorn, depå, vändbro och bostäder för järnvägsarbetare.

Evald Okas museum (4), slog upp portarna 2003 och ligger i det som en gång var en krog byggd under mitten av 1800-talet. Evald Okas (1915-2011) är en temperamentsfull och mångsidig renässanslik konstnär som är känd för sina sensuella och erotiska målningar och grafiska verk av dåtidens kvinnor, och sina vågade färgkombinationer. Okas är hedersmedlem i konstakademien i Florens, och hans verk finns vid flera av världens viktigaste konstmuseer. Bredvid Okas och hans familjemedlemmars (även de konstnärer) verk visas under sommaren även andra utställningar. Där arrangeras även kurser för deltagare från hela världen och andra evenemang.

Ants Laikmaas husmuseum (nr 22, Läänemaa karta) ligger 10 km från Hapsal i riktning mot Tallinn, och har bevarat atmosfären från konstnärens levnadstid (1866-1942). Huset har en spännande arkitektonisk lösning i nationalromantisk stil. På första våningen finns en utställning om Laikmaas liv, matsal och ett rum dedikerat till konstnärens dotter. På övervåningen ligger en ateljé, arbets- och sovrum. Här finns sex av Laikmaas originalarbeten och bidrag från hans elever. Laikmaa arbetade främst med pastellteknik och berikade 1900-talets estniska konstlandskap med omedelbara, impressionistiska perspektiv och ljusa färger. Han målade mest landskap och porträtt av estniska intellektuella och västra Estlands allmoge.

Laikmaa är begravd i sin park där träd han själv planterat ännu finns kvar; de tio ekarna bär namn efter kulturpersonligheter som ofta brukade besöka honom. I museets utställningssal kan de som vill arrangera små konstutställningar och i parken kan man picknicken och arrangera teaterföreläsningar eller konserter.

Hapsalsjalens museum (5) ligger i samma hus som Ehte Konst- och handarbetsateljé.

Aibolands museum (6), se s. 16

Ilons sagoland (7), se s. 18

Tunna sjalar, färgstarka blomsterbroderier och pyttesmå, hättor

Hapsals tradition av **spetssjalar och dukar** tog sin början under den senare hälften av 1800-talet.

Hantverket uppnådde särskilt status tack vare de förmögna badgästerna. Fint folk behövde ju fina sjalar, så man bytte ut det enkla, tjockare garnet mot ett tunt. Kunskaperna i hur man stickar sjalar **så fina att de kan dras genom en ring** har gått i arv från generation till generation – tack vare aktiva lärare har hantverket till och med hamnat på skolornas syslödsschema. Stickningsknep kan man lära sig på både kurser och i den numera internationellt efterfrågade boken av Siiri Reimann och Aime Edasi, "Hapsalsjalar". Under Vita damens dagar som arrangeras under sommaren brukar en sjalstickningstävling äga rum. Där möts både lokala mästare och handarbetsvänner från hela Estland (ibland ännu längre bort ifrån). Hapsalsjalar och -dukar har visats på många utställningar i olika länder.

De äldsta exemplen på de rika källorna av mönster som finns att ösa ur hämtar inspiration direkt från naturen: backsippeliljekonvalj- och fjärilsmönster.

Många mönster bär med sig en del av världens kulturhistoria: om ni vill kan ni köpa eller sticka sjalar efter mönster som uppkallat efter Greta Garbo, svenska och spanska kungligheter och Estlands presidentfru.

Blombroderier pryder slädfiltar och mattor i socknarna Lihula och Kirbla sedan slutet av 1800-talet. Filtar med blombroderier var ett tecken på välstånd och en källa till stolthet. Brodyrkonsten spred sig från Lihula till omkringliggande socknar och ända ut till ön Moon. I början av 1900-talet broderade Marie Mustkivi den första röda kjolen med blomsterbroderier, vilket blev högsta mode bland kvinnorna i Lihula. Traditionen med filtbrodyr tynade bort efter Andra världskriget, men de röda folkdrätskjolarna bärs än idag med stolthet – de är unika bland estniska folkdräkter. Idag pryder de historiska broderierna även kuddar, tröjor och handväskor.

På **Ormsö består** kvinnornas folkdräkt av **goffrade kjolar, enkla ärmar** och **minihättor** som med sin säregna enkelhet sticker ut bland annars mycket färggranna folkdräkter.

Lääne län – en träffpunkt för konstnärer och konstvränner

Hapsals konstgata

För att vara en småstad har Hapsal otroligt många gallerier och hantverkstateljéer; gatuslingan Posti-Karja-Ehte-Jaani-Kooli som går genom Gamla stan kan utan överdrift kallas konstgata. På många ställen har konst och matlagningskonst förenats och bjuder näring för både kropp och själ. Fler och fler konstnärer väljer Hapsal och de omgivande kommunerna för semester eller boende.

Hapsals stadsgalleri (8) ligger i kulturcentret och ställer ut konst av yrkeskonstnärer. Utställningarna växlar varje eller varannan månad, galleriet har bra utställningsvillkor och är oftast förbokat sedan länge.

Om man går längs huvudgatan mot Slottsplatsen ligger nyöppnade **Galerii Centraal (9)**, till höger. Galleriet visar utställningar med tonvikt på Hapsal och Lääne län, arrangerar olika workshops och kurser och säljer souvenirer och smycken som hämtar inspiration i den lokala kulturen och omgivningarna.

Där ligger även den lilla **butiken och keramikateljén Tigukass** som drivs av konstnärerna May och Ursula Aavasalu, mor och dotter. Man kan dessutom följa skaparprocessen i ateljén eller själv få till en souvenir efter egen smak.

På andra sidan gatan från de förra ligger konstnären **Evald Okas museum (4)**. **Epp Maria Galerii (10)** är ett familjegalleri som inte bara är unikt för Hapsal utan även i resten av världen. Det nya värdfolket i det på sin tid så berömda Valdmanns café har den berömda ryske **konstnären och Hapsalbesökaren Nicholas Roerichs (1874-1947)** övertygelse som motto: genom att lyfta fram skönheten räddar man världen. I utställningslokalerna som är i två våningar ryms inte bara verken från familjens tre generationers konstnärer utan även matlagningskonst. Inredningen utgör även den en del av galleriets helhet.

Den lilla butiken **Mari-Mirt käsitöö** säljer alla möjliga sorters handarbete (11). I **Hapsals konstkola (12)** ligger både **skolans galleri** och det lilla mysiga **Kuke galerii** som säljer konst ur olika utställningar. Där kan man även köpa guld- och silversmycken och kvalitets-hantverk. Om vintrarna kan trötta besökare vila fötterna framför kaminen. I handarbetsboden **Ehe ja Ehtne (13)** finns ett brett urval träslöjd. Även **Müüriääre café (14)** med sina konstvänliga ägare och konstnärliga atmosfär och **Hermannus hus ställer ut (15)**. Intill ringvägen kring gamla stan ligger **Ehte hantverks- och konstateljé (5)** där man kan köpa lokal konst och hantverk. I samma hus finns målarkonstnären **Ülo Telgmaas konstaffär**, där man kan få sitt porträtt målat, och **Hapsalsjalens museum** (se s. 9).

Sommaren 2010 öppnades första etappen i **Hapsals skaparcenter (16)**. Skaparcentrets mål är att vara hjärtat i Hapsals växande konstliv: i framtiden ska man här kunna hyra ateljéutrymme, få råd om marknadsföring och försäljning och arrangera utställningar, seminarier och workshops. Öppet om somrarna.

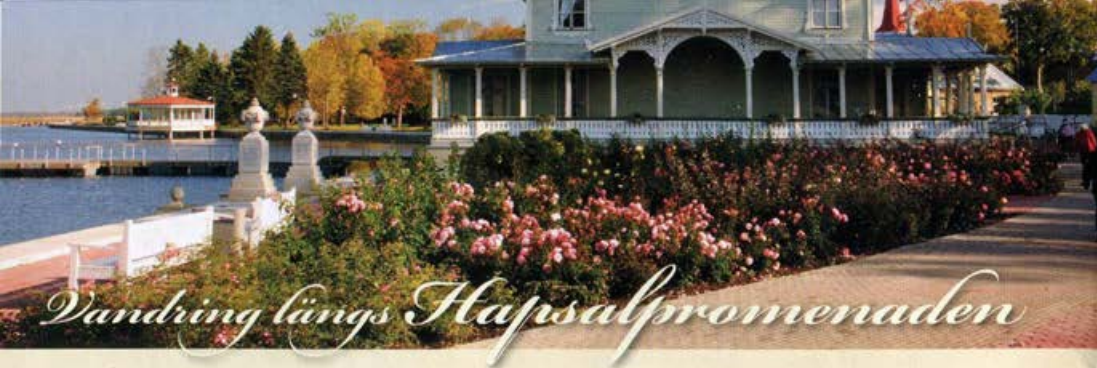
I **galleriet på Ilons sagoland (7)** (se även s. 18) visas verk av Ilon Wikland, som tillbringade sin barndom i Hapsal.

I Hapsal finns också textilkonstnären **Liivia Lesjkins ateljé** (endast öppet vid förbokning). Hennes kvinnliga hattar och mössor har blivit omtyckta av kvinnor från många olika länder. Lesjkins make, islänningen **Siggi Brynjolfsson** är karikatyrritare.

Utanför Hapsal

I Palivere cirka 20 km utanför Hapsal i riktning mot Tallinn ligger **U-Studio (nr 1, Läänemaa karta)**. "U" och "S" är glaskonstnären Urve Sikemäes initialer, och hennes verk föds i hennes ateljé. Som inspirationskälla använder hon enkla glaskärvor som när de smälter ihop formar säregna tallrikar, glasmålningar, lampor, flaskor och figurer. U-Studio säljer även målat porslin och siden.

Det finns också ett litet konstgalleri i **Kullamaa**.

Vandring längs Hapsalpromenenaden

Om vi börjar vid det gamla rådhuset som idag hyser **Lääne länsmuseum (1)** och går längs Kooligatan ner mot havet kommer vi först till **Ilons sagoland (2)** och **Sankt Johanneskyrkan** (Jaani kirik) **(3)**. Kyrkan är från 1400-talet och ligger i en ombyggd gammal saluhall. Den skiljer sig från de flesta andra kyrkor genom sin nord-sydliga riktning. Kyrkans klocktorn är det äldsta i Lääne län och ett av de äldsta i Estland.

Från Veegatan kommer vi till den vackra **Promenenaden** med sin spännande historia. Till höger ligger kompositören **Rudolf Tobias park** och **monument** (Roman Haavamägi, 1929) **(4)**. Tobias var elev i Hapsals distriktsskola och studerade piano. Han skrev Estlands första ouvertyr, kantat, pianokonsert och – sonat, stråkkvartett och oratoriet "Jonas utsändande". Hans stycken för kyrkokör är mycket uppskattade.

Därborta ligger **Afrikastranden**, stadens huvudsakliga badstrand under 1900-talets första hälft. Idag finns där ett **fågelskådartorn (5)**, en **danspaviljong (6)** och en **lekplats** med många spännande saker **(7)**.

När vi nu rör oss från Afrikastranden längs Promenenaden i riktning mot kursalen går vi förbi **Soluret (8)** (Haavamägi, 1924). Solurets solida fot smyckas av allegoriska basreliefer över människolivets gång. I närheten ligger **Källpaviljongen (9)** där du kan se en fotoutställning om Hapsalpromenenaden och kurortens historia.

Hi. Maria Magdalena kyrka (10) tillhör Estlands apostoliska ortodoxa kyrka. Vid invigningen 1852 besökte tsarinnan Alexandra Fjodorovna och den blivande tsaren Alexander II kyrkan.

De två församlingsbyggnaderna bredvid kyrkan är från 1800-talets andra hälft och träfasaderna har kvar sin ursprungliga skepnad. Under 1930-talet bodde **Ilon Wikland** hos sina farföräldrar i ett av husen **(11)**. Invid Lindagatan finns ännu ett gammalt trähus där den ryske tsaren **Peter I (12)** bodde under sitt besök i staden.

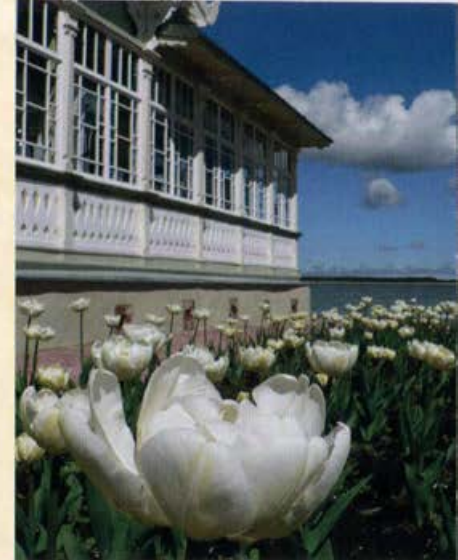
Kursalen med sina fina, snirkliga snickerier byggdes i slutet av 1800-talet **(13)**. Den är den enda av kursalarna i en estnisk kurort som idag är bevarad i sin ursprungliga skepnad. **Estraden (14)** bredvid har byggts om ett flertal gånger under åren, men musikpaviljongen fanns där redan decennier innan kursalen byggdes.

I slutet av 1800-talet och under åren runt det efterföljande sekelskiftet var kursalen och estraden det ryska tsarhuset och den sanktpetersburgska aristokratins favoritställe. Stadens popularitet höll även i sig under den estniska republikens år. Sedan 1997 är kursalen åter sommarrestaurang och konsertplats. Den har dekorativa trappor på bägge sidor. Därborta i Tagalahtviken skymtar **isbjörnsskulpturen (15)** som skapats med en träskulptur som fanns här på 1930-talet som förebild.

Om vi går vidare från estraden kommer vi till **Carl Abraham Hunnius (1797-1851) monument** (Haavamägi, 1928) **(16)**. Hunnius arbetade som läkare i Hapsal och var en av de första att märka lokalbefolkningens vana att behandla krämpor med havslera, vilket ledde till att han började undersöka lerans egenskaper.

1825 byggdes Hapsals första lerklinik på hans initiativ. Längre fram till höger ser du **båtbryggan (17)** som restaurerades 2010, gå förbi **Villa Friedheim (18)** från 1885 så kommer du till **Tjajkovskijbänken** på det som kallas **Chokladpromenenaden** (Haavamägi, 1940) **(19)**. Kompositören Pjotr Tjajkovskij (1840-1893) bodde i det lilla gårdshuset vid Suur-Meregatan med sina bröder Modest och Anatolij år 1867. Tjajkovskijs pianostycken "Souvenir de Hapsal" rör sig kring minnen från denna sommar. Bänkens ryggstöd pryds av en vacker melodi som vi hör i andra stycket i Tjajkovskijs sjätte symfoni och påminner om den estniska folkvisan "Kära Mari". Hapsal minns ofta kompositörens besök med värme: Tjajkovskijdagar och **historiska pjäser sätts ofta upp**. Sittandes på Tjajkovskijs bänk kan man inte undgå att lägga märke till **Peltzers villa (20)** från 1859 med sitt tjusiga torn. Idag ligger ett hotell i den restaurerade byggnaden och i den nya byggnaden intill.

Mellan de två långa halvöarna – Holmarna – ligger två vikar: Stora och Lilla viken. På stranden vid Lilla viken och spahotellet Laine hittar vi **skulpturen "Stavbrytaren" (21)** (skulptör Juhan Raudsepp, 1933) som symboliserar Hapsals havsleras hälsobringande verkan.

Legendariska män och kvinnor från Ryssland

1715 besökte den ryske tsaren **Peter I** Hapsal och kringliggande områden när han letade efter en lämplig plats för en ny krigshamn. Det finns en minnestavla över besöket på den dåvarande rättfogden **Jenckens hus (18)**, där tsaren övernattade.

När det trista faktum att platsen inte lämpade sig för en krigshamn konstaterades lät Peter I dessutom förstöra omringliggande skyddsbefästningar - han lät bland annat göra borgmurarna lägre. Peter I besökte även godset Ungru. Enligt legenden lär hans vagn ha åkt omkull vid en stor sten på vägen:

så fick flyttblocket i **Paralepaskogen** namnet **Peters sten (19)**. Det finns fler legender från det besöket, vid traditionella stadsevenemang sätts de ofta upp till teaterföreställningar. Enligt en av dessa legender ska tsaren ha sett en mörk fläck på tapeten uppe på Ungru gods, och därefter hittat ett nerplockat porträtt av sin fiende Karl XII gömt bakom ett skåp. Peter ska ha hängt tillbaka det och sagt "Om du hade vunnit hade det varit mitt porträtt som gömts undan!"

Tsarinnan Katarina II:s minne omgärdas i Lääne län av mystiska legender. Till sin älskare **Grigorij Orlov** skänkte hon 1771 **slottet Koluvere (3)**, men besökte fursten det någonsin? Efter Orlovs död fick Katarina tillbaka slottet, och 1786 förvisade hon den unga prinsessan av Württemberg – Augusta Carolina – dit av ren svartsjuka eller på grund av politiska intriger. Kvinnan dog under mystiska omständigheter och begravdes i **Kullamaa kyrka (4)**. Efter Katarina II:s död kom slottet Koluvere att skänkas till Friedrich Wilhelm von Buxhoeveden. Det sägs att hans hustru **Natalja Grigorjevna Aleksejeva** var dotter till Katarina II och fursten Orlov...

Under det ett och ett halvt sekel som ligger närmast oss i tid har Hapsal främst varit känt som **kurort**. Förutom salt havsvatten och ren skogsluft spreds i början av 1800-talet ett rykte om ett nytt underverk i den idylliska lilla staden:

hälsobringande lera. Även den berömda ryske kirurgen, anatomen och pedagogen **Nikolai Pirogov (1810-1881)** kom för att undersöka det hela. Den första lerkliniken öppnades **1825** och metoden är uppskattad än idag.

Tack vare att den speciella leran blev så berömd besöktes Hapsal av flera ryska tsarer: 1804 av **Alexander I**, **Alexander II** besökte staden hela fyra gånger (1852, 1856, 1857, 1859), **Alexander III** 1871 och 1880 - den sista gången även med sin son, den blivande tsar **Nikolai II**.

Invid Kullamaa kyrka finns en minnessten över den estniska läkaren **Reinhold Hirsch (1828-1907)** som föddes där och kom att arbeta som **kroppsläkare** åt de ryska tsarerna **Alexander III** och **Nikolai II** under deras besök i Hapsal. Han är en av de få ester som förärats **Rysslands främsta orden**, Sankt Andreasorden. 1904 blev Hirsch utsedd till hedersmedborgare i Hapsal för sitt främjande av kurorten.

Inga har här efterlämnat så många legender som Peter I och Katarina II, men det finns en intressant historia kring **Alexander III**: 1800-talets badgäster var väldigt förtjusta i att picknicken på halvön Pullapää. Även Alexander III gjorde utflykter dit, grillade potatis över eld och drack drinkar som bestod av hälften vodka och hälften champagne och senare kom att kallas "Imperatorskoje". På Pullapää finns dessutom **Alexander III-monumentet (5)**.

I Hapsals nuvarande **barnbibliotek** på **Wiedemanngatan (20)** finns en minnestavla över en rysk utrikesminister, furst **Alexander Gortjakov (1798-1883)**. Vad gör det, att historikerna aldrig tröttnar på att dryfta hans egentliga födelsedatum och –plats: legendarisk är han hursomhelst. Intressant är också att Bismarcks vän och Pusjkins studiekamrat inte bara har lämnat avtryck i Hapsals historia utan även hela Estlands, och det som modell: en av de första professionella estniska konstnärerna, målaren Johann Köler, porträtterade Gortjakov 1867. I Gortjakovs arkiv har man dessutom hittat den äldsta kända Pusjkinautografen.

Efter 1905 kunde man ta sig **till Hapsal med tåg (3)** men ångbåtsförbindelse med Sankt Petersburg fanns redan 1845. I juni 1867 ankom ångaren Konstantin. På däck stod den 17-årige juridikstudenten Anatolij och den 27-årige konservatorieläraren men snart **världsberömd kompositören Pjotr Tjajkovskij (1840-1893)** (se s. 13). I Hapsal väntade dem den förres tvillingbror Modest. I det lilla gårdshuset på Suur-Meregatan skrev Tjajkovskij klart första delens orkestrering och scener ur andra akten i sin första opera *Vojvoden* och pianocykeln *Souvenir de Hapsal*.

Konstnären **Nicholas Roerich** hämtade inspiration från den lilla havsstaden när han besökte den 1880 och 1910. I Dagboksanteckningar omges Hapsal av idel lovord; vi kan ana en glimt av stämningen i de verk han färdigställde här, "Bakom haven finns stora länder" och "Varjagmotiv".

Tack vare den ryska aristokratin drog **hapsalsjalens** blomstringstid igång. Det berättas att tsarinnan en gång fick en själ i gåva som var så fin att den rymdes i ett nötskal, men som när den vecklades ut var lång nog att räcka henne runt axlarna. Detta underbara lokala hantverk ryms inte i några estniska hasselnötskal, men en äktahapsalsjal ska kunna dras genom en ring utan att fastna. Om den består provet kan man med lugnt hjärta ta sig ut till **promenaden** (se s. 12) och lyssna på konserter i **kursalen** – sällskapslivets hjärta i denna tsarernas kurort.

Estlandssvenska spår

Estlandssvenskar har enligt flera källor bebott Estlands nordvästra kust och de västliga öarna runt den i mer än 1000 år. Dåtida sjöfarare ville troligtvis hitta nya kontrollpunkter, och när de tomma kustområdena bebyggdes föredrog den balttyska adeln kristna bönder.

Estlandssvenskarnas samhällen förblev ganska slutna på grund av deras isolerade bosättningsområden, olika privilegier och språkbarriärer. **Ursprung och kultur** var en källa till stolthet; under Andra världskriget tvingades majoriteten dock lämna sina hem och fly till Sverige.

Idag håller flera institutioner och sällskap den estlandssvenska kulturen levande. I Hapsal finns **Aibolands museum (6)**. Den första utställningen öppnades 1998 med ett stort ormsöbröllop. Museet invigdes ordentligt av det **svenska kungaparet** 2002. Där har även firats bröllop enligt traditioner från Rågö och Vihterpalu. Ett av utställningens intressantaste objekt är definitivt den **20 m långa mattan** som broderats för hand och visar estlandssvenskarnas liv och leverne.

Förutom det vanliga museiarbetet håller man även liv i en gammal båtbyggertradition.

Inför besökarnas ögon har man här byggt flera traditionella estlandssvenska båtar som använts för både korta nöjesresor och viktiga kulturrenor.

2003 seglade en **runö-jala** till Sverige med brev till kungen. Samma år byggde sällskapet **Puulaevaselts Vikan (Träfartygssällskapet Vikan)** klart jalen "Runbjörn" som seglade med sång- och dansfestelden från Pärnu till Tallinn 2009. Sällskapet är nu i färd med att bygga en tredje båt, en **galeas**.

Tvärs över viken Tagalaht från museet sett ligger **Nucköhalvön** (Noarootsi). Mellan byarna med sina faluröda stugor skymtar **Sankta Katarina kyrka (6)** med sin säregnet inredda prästgård. Baron Gustav von Rosen återställde **Lyckholms** (Saare) **gods (7)** från ruiner under 1990-talet. I stallet finns **Lyckholmsmuseet** som ger en överblick över Nuckös historia, jordbruksredskap och samarbete mellan lokala ester, svenskar, tyskar och finnar.

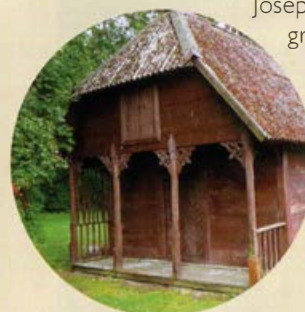
I kommuncentret **Birkas** (Pürksi) finns en **herrgård** och **herrgårdspark (43)**. Herrgårdsrummen används idag av Nuckögymnasiet, som även erbjuder **fördjupningsstudier** i svenska och skandinavisk kulturhistoria. parken vid Pürksi (Birkas) herrgård, i en före detta byggnad tillhörande herrgården ligger det Noarootsi (Nuckö) **naturinformationscenter (45)**. Centrumets fasta utställning presenterar naturen i området.

I byn **Ölbäck** (Elbiku) finns den mjuka och sandiga **Roosta strand- och semesterby (8)**. **Rosleps** (Rooslepa) **kapell och kyrkogård (9)** har en historia som sträcker sig tillbaka till 1600-talet. Den nuvarande helgedomen är från 1834. Kapellet som förföll under sovjettiden återinvigdes 2007. Stenen som står vid ingången bär den nuvarande svenske **kungens fars, prins Gustaf Adolfs, autograf** från 1932.

Från **Derhamn** (Dirham) (10) kommer man tillbaka till **Odensholm** (Osmussaar) (11) som för 3000 år sedan reste sig ur havet. Istället för ett livskraftigt estlandssvenskt samhälle byggdes där under sovjettiden en militärbas. Den ensliga, blåsiga öns pärlor är klintkusten, gnejsflyttblocken, klapperstensvallarna, enfälten och fyren. Av kapellet finns tyvärr bara ruiner kvar. På havsbotten i närheten av ön finns Estlands största meteoritkrater, den närmare 540 miljoner år gamla **Neugrundkratern (12)**, som har mycket spännande att erbjuda dykare.

Även i Nuckös grannkommun **Neve** (Növa) finns långa vackra sandstränder, skogar rika på svamp och bär och de måleriska Veski- och Allikasjöarna (13). I **Peraküla (14)** finns en sekelgammal kullerstensgata och ett strandbatteri. **Olaikyrkan i Neve (15)** är från 1700-talet och av strandkapelltyp. Kyrkan med sina unika blyglasimitationer är en av få bevarade träkyrkor i Estland och dessutom en av de minsta, 13,6 x 7,1 m. Mans- och kvinnobänkarna har olika utformning. Altaret sägs vara snickrat av den lokala herrgårdsfrun Josephine von Baggenhuffwudti. Särpräglad är också hennes grav i Növa (Neve) kyrkogård.

I Peraküla ligger **Põlluotsa gårdsmuseum (16)** där besökare kan bekanta sig med allehanda gamla ting och en handarbetsutställning. Põlluotsa gård anses vara ett av de bäst bevarade gårdskomplexen i Lääne län: där finns en rehielamu (en slags loge som även användes som bostad) rökbastu, källare och lada.

De estlandssvenska bygdernas verkliga pärla är **Ormsö** (Vormsi). Öns strandområde är under 100 km² men är tätbefolkat vad arter beträffar. Mellan de stenbottnade stränderna finns också sandbottnade ställen där man kan simma. Mellan enarna i den romantiska byn **Rumpo** sträcker sig ett klapperstensnäs långt ut i havet. För naturvänner är ön med sin artrikedom ett verkligt paradiset. Mellan strandbeten, lövängar och enefält ligger fina bär- och svampskogar. Det kan vara bra att komma ihåg att ön ju heter Ormsö.

I Ormsös största by **Hullo** ligger **Olof den heliges kyrka** (17), byggd på 1300-talet. Kyrkans huvudbyggnad har en sällsynt fyrkantig grundplan, och i altarrummets tak finns gamla målningar bevarade. På kyrkogården finns över **330 hjulkors av kalk- och sandsten**.

Ilons sagoland - ett favoritställe för skaparglada barn och vuxna

Ilons sagoland (7) är ett temacenter för familjer. Idén föddes i samarbete mellan Lääne läns museum och konstnärinnan Ilon Wikland. I det här vänliga sagolandet är grundtanken att skapande aktiviteter hjälper till att främja en trygg och barnvänlig världsbild.

2004 beslutade sig Ilon Wikland – som tillbringade sin barndom i Hapsal – för att donera originalen till sina bokillustrationer till den estniska staten. Den bästa platsen att visa upp hennes verk på var Kooligatan i Hapsal, i närheten av hennes barndomshem. Hapsals borg, sirligt dekorerade trähus och havet har varit viktiga inspirationskällor för Ilon Wikland i skapandet av hennes mest berömda verk, **illustrationerna till Astrid Lindgrens böcker**.

I juni 2006 stod **galleriet** klart som första del i sagolandet och utställningslokal för Wiklands teckningar.

2009 slog det färdiga sagolandet upp portarna. Det omfattar ett **hus med tre våningar, gårdsbyggnader** med olika teman och en **innergård** med olika verksamheter. I huvudbyggnadens **bio- och läsesal** kan man under hela året se film om Ilon, titta på vandringsutställningar, läsa böcker, lyssna på sagor och ibland se teaterpjäser. I **köket** på tredje våningen kan man leka dockteater, krypa in i **Sammelis** koja, kika in i **Karlsson på taket** och **Nils Karlsson Pysslings** rum och prova spännande kostymer i **garderooben**. Två lördagar i månaden kan man laga till något gott i köket. Man kan upptäcka husets hemligheter på egen hand eller genom en **äventyrslek** som går genom hela

sagolandet. Varje månad äger dessutom intressanta **temadagar** rum. I lons hus får man naturligtvis också **rita!**

Om somrarna kan man prova på hantverk i **verkstaden** och **Mattias hus**, lyssna på sagorna som kommer ur **sagobrunnen**, **skjuta slangbella**, gå på styltor, gunga och äta i lons buffé.

Ilon Wikland

Ilon Wikland, född Maire-Ilon Pääbo 5 februari 1930 i Tartu, Estland, är en svensk illustratör av estnisk härkomst som framförallt är känd för att ha illustrerat Astrid Lindgrens böcker.

Ilon tillbringade sin barndom hos sina farföräldrar i ett litet trähus i Hapsal, alldeles bredvid Maria Magdalenakyrkan. 1944 flydde hon den sovjetiska ockupationen och kom till Sverige där hon kom att bo hos sin faster och ägnade sig åt teckning och konststudier. När hon var 20 år träffade hon Astrid Lindgren och ett långt och fruktbart samarbete tog sin början.

Ilon Wikland har bland annat illustrerat "Mio, min Mio", "Alla vi barn i Bullerbyn", "Lillebror och Karlsson på taket", "Ronja Rövardotter" och "Bröderna Lejonhjärta". Ilon återsåg sitt födelseland först i slutet av 1980-talet. 1995 publicerades boken "Den långa, långa resan" om barndomen i Hapsal och flykten till Sverige. 1997 kom "Sammeli, Epp och jag", som handlar om skoltiden i Tallinn.

Gömda skatter längs byvägarna

För att upptäcka alla spännande platser i Lääne län behöver vi röra oss runt Hapsal och sedan vidare i varje väderstreck tills vi kommer till havet. Här finns mycket att se!

Ungru slott (18) ligger vid Rohukülavägen i närheten av Hapsal. Vid uppförandet av slottet hämtade man inspiration från tyska Merseburg slotts fasad. Ungru slott är ett av Estlands mest imponerande exempel på nybarock, men tiden har inte visat någon nåd mot den vackra byggnaden: den kom aldrig att byggas färdigt och mötte sedan ett oblikt öde under sovjettiden – närmare en tredjedel av byggnaden användes för att bygga en startbana på ett militärt flygfält.

Bredvid de idag iordninggjorda ruinerna på Ungru möter vi en skarp kontrast i form av ruinerna efter **Kiltsis sovjetiska militärflygfält (19)**. Flygfältet ligger i ett område om ca 800 ha. De betongtäckta banorna är 2500 m långa och det finns 2 flyghangarer. Den upplevelsesugne bör vara försiktig på flygfältet och inte klättra bland ruinerna eftersom det råder fara för ras.

Maria Magdalena kyrka i Ridala (20) är en av västra Estlands vackraste kyrkor med konstnärligt riklig inredning. I nischen vid kyrkans västerport finns en staty av kyrkans skyddshelgon, en av Estlands äldsta. De medeltida målningarna är delvis bevarade. Intressanta är kyrkans triumfbågar och korummets mycket säregna takmålning. På kyrkogården hittar man två solkors från 1200-talet och en trapetsformad gravsmückning med livets träd.

I Saanika hittar (46) du födelseorten av kompositören **Cyrrillus Kreek** (1889-1962) som ovärderligt har bidragit den estniska musikhistorien.

Byn **Kiideva (21)** var ett av Lääne läns fiskecenter redan på 1500-talet. Här vid Matsaluvikens nordvästra strand har det aktiva byfolket inrett ett **bymuseum**, ett **naturcenter**, utsiktstorn och en trevlig picknickplats.

Ett par kilometer nord/nordost från Hapsals centrum ligger **godset Uuemõisa (44)**, som först omnämns år 1539 som biskopsgods. Under 1600-talet tillhörde godset släkten de la Gardie. Det kom under sovjettiden att användas av militären och senare som fabrik. Idag finns där ett lágstadium, och i vita salen arrangeras kammarkonsorter.

I Taebla kommun ligger även **Ants Laikmaas husmuseum (22)** (se s. 8) och **Koela gårdsmuseum (23)**, med reheliamu (ett slags kombinerad loge och bostad), magasin, bastu och arbetsredskap som ger en inblick i liv och leverne på gårdarna i Lääne län.

Lääne-Nigula kyrka (24) är från 1200-talet. Interiören domineras av en imponerande altavägg i empirstil, gjord av mästaren Sigismund från Sankt Petersburg. Altarmålningarna "Den heliga nattvarden" och "Uppståndelsen" är kopior av Leonardo da Vincis målningar med samma namn.

I **Võntküla** på landsvägen mellan Ääsmäe och Hapsal finns en rolig **bandstolpe (25)**: enligt folksägen är det ju storkar som kommer med barn och chansen till barnlycka ökas om man knyter ett vitt band under storkboet.

Länets högsta punkt är **Pikajalamägi (51 m)** som ligger i Palivere (26). På vintern finns det vanligtvis mest snö här och alla är välkomna att åka skidor och pulka. Det är kul att vandra och cykla här året runt.

Invid landsvägen mellan Risti och Virtsu ligger det hemlighetsfulla **Marimetsaträsket (27)**, som har ett av Estlands äldsta träskbestånd av mycket sällsynta växt- och fågelarter. En brädgång med informationstavlor och utsiktstorn sträcker sig genom träsket.

Kullamaa (28) är en trakt med lång kulturhistoria: det är som om socknens själva namn – guld (kulla) + land (maa) – givit upphov till en bra grogrund för intellektuella. Många viktiga estniska språk- och kulturpersonligheter har fötts eller bott här.

Koluvere slott (3) har en brokig historia: det har varit såväl biskopsresidens i stiftet Ösel-Wiek som vårdhem och gömmer många spännande legender. 1771 köptes det av den ryska tsarinnan Katarina II som gav den till sin älskare furst Grigorij Orlov. Slottet användes därefter av den ryska tsarfamiljen fram till 1917.

Bland den rika interiören i **Kullamaa kyrka (4)** finns ett epitafium över prästen Heinrich Göseken (1612-1681), den förste att skriva ned estniska språkregler. På kyrkogården finns det som troligen är Estlands äldsta daterade **hulkors** med inskriptionen "**Sitta Kodt Matz**". Sitakoti Mats, vars namn på korset står skrivet

med gammalstavning, var en förmögen estnisk bonde som köpte sig fri ur livegenskapens bojor och skänkte en ljuskrona till kyrkan. Namnet gömmer dock en ironisk tvist: sitakott betyder nämligen 'skitväska' på estniska... Namnet kan komma av gården Sitakoti, men kan även ha estlandssvenskt ursprung, "Här vilar Matz (i Gud)".

Gömda skatter längs byvägarna

För att upptäcka alla spännande platser i Lääne län behöver vi röra oss runt Hapsal och sedan vidare i varje väderstreck tills vi kommer till havet. Här finns mycket att se!

Ungru slott (18) ligger vid Rohukülavägen i närheten av Hapsal. Vid uppförandet av slottet hämtade man inspiration från tyska Merseburg slotts fasad. Ungru slott är ett av Estlands mest imponerande exempel på nybarock, men tiden har inte visat någon nåd mot den vackra byggnaden: den kom aldrig att byggas färdigt och mötte sedan ett oblikt öde under sovjettiden – närmare en tredjedel av byggnaden användes för att bygga en startbana på ett militärt flygfält.

Bredvid de idag iordninggjorda ruinerna på Ungru möter vi en skarp kontrast i form av ruinerna efter **Kiltsis sovjetiska militärflygfält (19)**. Flygfältet ligger i ett område om ca 800 ha. De betongtäckta banorna är 2500 m långa och det finns 2 flyghangarer. Den upplevelsesugne bör vara försiktig på flygfältet och inte klättra bland ruinerna eftersom det råder fara för ras.

Maria Magdalena kyrka i Ridala (20) är en av västra Estlands vackraste kyrkor med konstnärligt riklig inredning. I nischen vid kyrkans västerport finns en staty av kyrkans skyddshelgon, en av Estlands äldsta. De medeltida målningarna är delvis bevarade. Intressanta är kyrkans triumfbågar och korrummets mycket säregna takmålning. På kyrkogården hittar man två solkors från 1200-talet och en trapetsformad gravsmyckning med livets träd.

I Saanika hittar (46) du födelseorten av kompositören **Cyrrillus Kreek** (1889-1962) som ovärderligt har bidragit den estniska musikhistorien.

Byn **Kiideva (21)** var ett av Lääne läns fiskecenter redan på 1500-talet. Här vid Matsaluvikens nordvästra strand har det aktiva byfolket inrett ett **bymuseum**, ett **naturcenter**, utsiktstorn och en trevlig picknickplats.

Ett par kilometer nord/nordost från Hapsals centrum ligger **godset Uuemõisa (44)**, som först omnämns år 1539 som biskopsgods. Under 1600-talet tillhörde godset släkten de la Gardie. Det kom under sovjettiden att användas av militären och senare som fabrik. Idag finns där ett lägstadium, och i vita salen arrangeras kammarkonserter.

I Taebla kommun ligger även **Ants Laikmaas husmuseum (22)** (se s. 8) och **Koela gårdsmuseum (23)**, med rehielamu (ett slags kombinerad loge och bostad), magasin, bastu och arbetsredskap som ger en inblick i liv och leverne på gårdarna i Lääne län.

Lääne-Nigula kyrka (24) är från 1200-talet. Interiören domineras av en imponerande altavägg i empirstil, gjord av mästaren Sigismund från Sankt Petersburg. Altarmålningarna "Den heliga nattvarden" och "Uppståndelsen" är kopior av Leonardo da Vincis målningar med samma namn.

I **Võntküla** på landsvägen mellan Ääsmäe och Hapsal finns en rolig **bandstolpe (25)**: enligt folksägnen är det ju storkar som kommer med barn och chansen till barnlycka ökas om man knyter ett vitt band under storkboet.

Länets högsta punkt är **Pikajalamägi (51 m)** som ligger i Palivere (26). På vintern finns det vanligtvis mest snö här och alla är välkomna att åka skidor och pulka. Det är kul att vandra och cykla här året runt.

Invid landsvägen mellan Risti och Virtsu ligger det hemlighetsfulla **Marimetsaträsket (27)**, som har ett av Estlands äldsta träskbestånd av mycket sällsynta växt- och fågelarter. En brädgång med informationstavlor och utsiktstorn sträcker sig genom träsket.

Kullamaa (28) är en trakt med lång kulturhistoria: det är som om socknens själva namn – guld (kulla) + land (maa) – givit upphov till en bra grogrund för intellektuella. Många viktiga estniska språk- och kulturpersonligheter har fötts eller bott här.

Koluvere slott (3) har en brokig historia: det har varit såväl biskopsresidens i stiftet Ösel-Wiek som vårdhem och gömmer många spännande legender. 1771 köptes det av den ryska tsarinnan Katarina II som gav den till sin älskare furst Grigorij Orlov. Slottet användes därefter av den ryska tsarfamiljen fram till 1917.

Bland den rika interiören i **Kullamaa kyrka (4)** finns ett epitafium över prästen Heinrich Göseken (1612-1681), den förste att skriva ned estniska språkregler. På kyrkogården finns det som troligen är Estlands äldsta daterade **hulkors** med inskriptionen "**Sitta Kodt Matz**". Sitakoti Mats, vars namn på korset står skrivet

med gammalstavning, var en förmögen estnisk bonde som köpte sig fri ur livegenskapens bojor och skänkte en ljuskrona till kyrkan. Namnet gömmer dock en ironisk tvist: sitakott betyder nämligen 'skitväska' på estniska... Namnet kan komma av gården Sitakoti, men kan även ha estlandssvenskt ursprung, "Här vilar Matz (i Gud)".

Ute i den orörda naturen i södra Lääne län

När man reser runt på Ristu-Virtsu landsväg i den södra delen av Lääne län ska man passa på att stanna till ofta. Stora delar av kommunerna Martna, Lihula och Hanila tillhör Matsalu Nationalpark. Här finns gott om vandringsstigar och fågelskådartorn. Landskapet är ovanligt artrikt, och lockar varje år till sig fågelskådare och botanikfantaster från hela Europa. Historiefantasterna får här sitt lystmäte med både gamla borgkullar och herrgårdsbyggnader.

Suure-Lähtru herrgård (1778) (29) uppfördes i tidigklassicistisk stil av Karl Gustav von Baranoff. Herrgården ligger i Martna kommun och är omgiven av romantiska gamla träd och en park med damm. Besökare är välkomna till museet och den restaurerade jaktsalen.

I Martna kommun ligger även lilla **Keskvere herrgård** (30) och i kommunens centralort finns **Sankt Martinskyrkan** (31), som för enskepågäkyrkor är ovanligt bred. 1500-talsdopfunten är från Gotland. Kyrkan har en predikstol i empiristil och Estlands tredje största samling av vapenepitafier. **Rannajõe fågelskådartorn** (32) i Martna kommun är tillgängligt med rullstol.

Den gamla bron över floden Kasari (33) är från 1904. Idag är den 308 m långa och 7 m breda bron, som på sin tid var Europas längsta bro i armerad betong, bara öppen för fotgängare. Från bron öppnar sig en vacker vy över floden som är Estlands fjärde längsta och vattenrikaste.

På Lihula borgbacke (34) låg en gång i tiden en fornestnisk fästning. 1211 utsågs Lihula till centrum för det estniska biskopsstiftet, och 1238 byggdes en stenborg på platsen. Av denna unika skyddsbefästning som befunnit sig i såväl danska, svenska, tyska och ryska händer finns idag tyvärr bara ruiner kvar.

Lihula biskops- och ordensgoods historia sträcker sig tillbaka till 1200-talet. I herrgården som stod klar 1840 ligger idag **Lihula museum** (35) som visar södra delen av Lääne läns historia: där finns även intressanta arkeologiska fynd från omgivningarna, folkdräkter, mattor, slädfiltar och arbetsredskap. Under sommaren visas olika vandringsutställningar. Se även s (handarbete).

Penijõgi herrgård byggdes 1835 och hör det till Lihula gods. I herrgården ligger **Matsalu Nationalparks museum och naturcenter** (36), där man kan se naturpresentationer och videofilm. Den permanenta utställningen visar Matsalus natur och historia.

I närheten av **Kõmsis apostoliska ortodoxa kyrka** (37) finns mer än 2500 år gamla **gravrösen. Karuse kyrka** (38), är en av de äldsta sakrala byggnaderna i Lääne län, byggd 1260 som befästningskyrka för Livländska orden.

Kyrkorummet pryds av en predikstol och altare i barockstil. Troligtvis är Livländska ordens mästare Otto von Lutterberg som ansvarade för bygget begravd i Karuse kyrka. Han föll i ett slag mot litauerna runt år 1270.

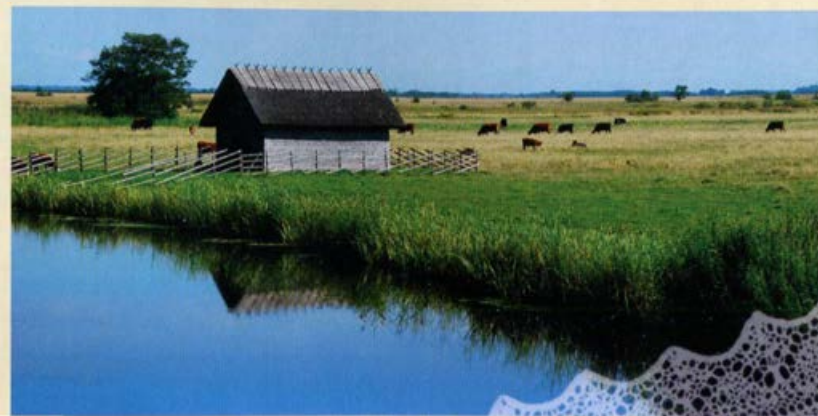
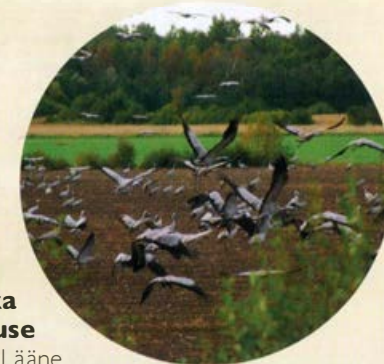
Hanila kyrka (39) från 1200-talet är ett av de stilrenaste exemplen på tidiggotik i det historiska Ösel-Wieks biskopsstift. På kyrkogården finns gravsmyckningar från tidig medeltid. 18 trapetsformade gravstenar bär hedniska symboler. Enligt sägnen lät byggmästarna mura in en gås i kyrkans vägg, vilket senare gav upphov till namnet Hanila ('hani' är estniska för gås).

Byggnaderna i **Vatla herrgårdsemble** (40) är några av de ståtligaste i hela länet. Sägner vet att berättat att godsherrn en gång slog vad med sin granne att han skulle låta uppföra en byggnad där man inte kunde se från ett hörn till det andra. Så är det faktiskt – man kan inte se från ett hörn av den krokiga vagnslidret och magasinsbyggnaden till det andra! I huvudbyggnadens sal finns en gråtonad fris där man kan ana inspiration från triumfbågar. Där finns dessutom godsherrns unika sovrum som byggts in i en gammal mantelskorsten och påminner om en grotta.

Virtsu gårds- och fordonsmuseum (41) i Virtsu herrgårds gamla jordbruksarbetarbyggnad visar unika gamla hästfordon, cyklar och bilar ur Valeri Kirs privata samling. I Hanilas gamla skola ligger **August Tampärg-museet** (42) som hör till Hanila museum. Där visas föremål som under flera generationer samlats från Porsiku gård.

Läänemaa

Haapsalu

www.visitestonia.com
www.westest.ee
www.haapsalu.ee
www.visithaapsalu.com
www.haapsalulinmus.ee
www.ilon.ee
www.aiboland.ee
www.vormsi.ee
www.estlandssvenskarna.org
www.denandrastranden.com
www.kultgeog.uu.se/vanback
www.rnhf.se
<http://formso.wordpress.com>
www.odensholm.se
<http://lavasta.laanemaa.ee>
www.matsalu.ee

Turistinformation.

Karja 15
 90502 Haapsalu, Estland
 +372 473 3248
 +372 473 3464
haapsalu@visitestonia.com
turism@westest.ee

Öppet:
 16.V-15.IX Mån-Fre 9-17
 Lör-Sön 10-16
 16.IX-15.V Mån-Fre 10-17

Uigivare: Läänemaa Turism MTÜ
 Tekst: Anneli Aken
 Bilder: Jaak Sirp, Arvo Tarmula,
 Angela Lepik, Madis Lepik, Karin Miido,
 Lii Parts, Tõnis Padu, Andres Palm,
 Aivi Kivisild, Kemo Jürgens, Priit Kagu,
 Kalev Viik, Marika Räst, Anu Kari, Läänemaa Muuseumi
 kogu, Milvi Kivistik, Janika Savi
 Layout: Areal Disain
 Tryck: Ecoprint

**Läänemaa
Turism**

